

بررسی دیدگاه معلمان و مدیران در مورد عوامل مؤثر بر هدایت دانش آموزان به انجام نماز در مدارس متوسطه دوره اول و دوم

سیمین حسینی

دانشجوی کارشناسی ارشد برنامه ریزی درسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد سنندج، سنندج، ایران

چکیده

پیشینه و اهداف: نماز به عنوان یکی از مهم‌ترین فرایض دینی نقش بسیار مهمی در زندگی و تربیت دینی دانش آموزان دارد. قوانین و دستورات دینی، راهنمای عملی برای هدایت انسان‌ها به سوی کمال هستند. یکی از پیشایندهای مهم تربیت دینی به ویژه در گرایش به نماز، شناخت عوامل مؤثر بر هدایت دانش آموزان است که عنصر کلیدی بهبود تربیت دینی است. هدف پژوهش حاضر بررسی عوامل مؤثر بر هدایت دانش آموزان به انجام نماز از دیدگاه معلمان و مدیران مدارس متوسطه شهر سنندج بود. روش‌ها: مطالعه حاضر از نوع کیفی با رویکرد پدیدارشناسی توصیفی بود. شرکت‌کنندگان ۲۰ نفر (۱۰ معلم و ۱۰ مدیر) از مدارس متوسطه شهر سنندج در سال تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۲ بودند که با روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند. شرکت‌کنندگان در مصاحبه‌های عمیق نیمه‌ساختاریافته شرکت کردند و داده‌ها با روش تحلیل مضمون قیاسی تحلیل شدند. یافته‌ها: تحلیل داده‌ها منجر به استخراج ۱۲۱ کد اولیه شد که در چهار مضمون اصلی طبقه‌بندی شدند: عوامل فردی (باورها، انگیزه‌ها و آگاهی دینی)، عوامل خانوادگی (الگوسازی والدین و جو مذهبی خانواده)، عوامل اجتماعی (فضای فرهنگی و رسانه‌ها) و عوامل آموزشی (برنامه‌های مذهبی و نقش معلمان). نتیجه‌گیری: افرادی که از حمایت خانوادگی و آموزشی مناسبی برخوردار بودند، گرایش بیشتری به انجام نماز داشتند. این شرایط با عملکرد بهتر در تربیت دینی همراه بود. در طراحی برنامه‌های تربیت دینی باید به شرایطی که دانش آموزان در آن رشد می‌کنند و عوامل مؤثر چندگانه توجه داشت.

کلید واژه‌ها: نماز، معلم، مدیر، دانش آموز، دوره متوسطه.

مقدمه

در عصر حاضر که جهان با تحولات شگرف تکنولوژیک و تغییرات سریع اجتماعی- فرهنگی روبرو است، مسئله تربیت دینی و اخلاقی نسل جوان از اهمیتی دوچندان برخوردار شده است (خطیب زنجان و فرج الهی، ۱۳۹۱). مطالعات اخیر نشان داده‌اند که نیایش با بهبود سلامت روان، کاهش استرس و اضطراب در زندگی ارتباط مستقیم دارد (Upenieks, 2023). همچنین، دین و معنویت می‌توانند به رشد و شکوفایی و توسعه مثبت جوانان کمک کنند (King et al., 2011). نماز، به عنوان یکی از مهم‌ترین عبادات در اسلام، فراتر از یک عمل صرفاً مذهبی است. این عبادت، نقشی اساسی در شکل‌گیری شخصیت، ارزش‌ها و رفتارهای اخلاقی افراد دارد (قنبری و همکاران، ۱۳۹۶). علاوه بر اهمیت روانی و اخلاقی نماز، دین و معنویت می‌توانند به رشد و شکوفایی و توسعه مثبت جوانان نیز کمک کنند (King et al., 2011). علیرغم اهمیت نماز، آموزش و ترویج آن در میان نسل جوان با چالش‌های متعددی روبروست. تحول بالقوه آموزش دینی اسلامی و افزایش انگیزه دانش‌آموزان از طریق یکپارچه‌سازی آموزش الکترونیکی و فناوری‌های نوین ارتباطی بر نگرش جوانان نسبت به عبادات سنتی ممکن و میسر می‌گردد (Masdul et al., 2024).

بسیاری از جوانان، ارتباط بین نماز و زندگی روزمره خود را درک نمی‌کنند و این امر منجر به کاهش تمایل آن‌ها به اقامه نماز شده است (حسین پور، ۱۴۰۲). در این میان، معلمان و مدیران مدارس نقشی حیاتی در شکل‌دهی نگرش دانش‌آموزان نسبت به نماز دارند. آن‌ها نه تنها مسئول آموزش مفاهیم و احکام نماز هستند، بلکه با رفتار و نگرش خود، الگویی عملی برای دانش‌آموزان محسوب می‌شوند (مدیر و همکاران ۱۳۹۷). مطالعات نشان می‌دهند که روش‌های آموزشی مبتنی بر تجربه و مشارکت فعال دانش‌آموزان، تأثیر بیشتری در ایجاد نگرش مثبت نسبت به نماز دارند (Kistoro et al., 2023).

معلمان می‌توانند با بهره‌گیری از روش‌های آموزشی فعال و خلاقانه، به دانش‌آموزان مفاهیم عمیق دینی نماز را درس بدهند و ارتباط معنوی دانش‌آموزان با عبادت نماز را تقویت کنند (کاردل و معصوم، ۱۳۹۹). همچنین، مدیران مدارس با برگزاری برنامه‌های مذهبی و اجتماعی، فضایی معنوی و پویا در مدارس خلق کرده و ارزش نماز را به دانش‌آموزان القا کنند.

با این حال، آموزش دینی به دلیل نبود روش جهانی برای گنجاندن اصول دینی در آموزش کودکان، حوزه چالش برانگیزی در تعلیم و تربیت محسوب می‌شود (Ene & Barna, 2015). طبق نظر آن‌ها، نظریه و روش تدوین برنامه درسی، آموزش و ارزشیابی در این حوزه، نیازمند مهارت‌های خاصی از جانب معلمان است. با توجه به نقش حیاتی مدرسه در ترویج فرهنگ نماز و چالش‌های موجود در این زمینه، شناسایی دیدگاه‌ها و تجارب معلمان و مدیران ضروری به نظر می‌رسد. نتایج چنین پژوهشی می‌تواند راهنمای عملی برای دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت در جهت تقویت فرهنگ نماز در مدارس باشد. لذا این پژوهش با هدف کشف عواملی که از نظر معلمان و مدیران مدارس می‌تواند بر گرایش دانش‌آموزان به نماز مؤثر باشد، انجام می‌شود.

پیشینه پژوهش

نماز به عنوان یکی از اساسی‌ترین عبادات در اسلام، نقش برجسته‌ای در تربیت دینی و اخلاقی دانش‌آموزان دارد و پژوهش‌ها نشان داده‌اند که عوامل مختلفی در گرایش دانش‌آموزان به نماز مؤثر هستند. این عوامل شامل ابعاد فردی، خانوادگی، اجتماعی و آموزشی می‌شود که در مطالعات متعدد داخلی و خارجی به تفصیل بررسی شده است. در این میان، نقش معلمان و مدیران مدارس در هدایت دانش‌آموزان به انجام نماز، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. حسین پور (۱۴۰۲) در پژوهشی با عنوان "شیوه‌های مؤثر تربیتی معلمان در دعوت دانش‌آموزان به نماز با تکیه بر قرآن و سیره معصومین" به این نتیجه رسید که معلمان باید نقش هدایتی خود را در هدایت دانش‌آموزان به نماز به طور جدی ایفا کنند. او تأکید کرد که معلمان باید توانمندی لازم جهت دعوت به نماز را در خود ایجاد کرده و به عنوان الگوی عملی نمازخواندن برای دانش‌آموزان عمل کنند. این یافته با

نتایج کاردل و معصوم (۱۳۹۹) که در پژوهش خود تحت عنوان "بررسی نقش مدیران و معلمان در دعوت دانش‌آموزان به نماز" تأکید کردند که رفتار و کردار مدیران و معلمان به‌عنوان الگوهای رفتاری، نقشی تعیین‌کننده در گرایش یا عدم گرایش دانش‌آموزان به نماز دارد، هم‌راستاست. آن‌ها بیان کردند که التزام عملی معلمان به نماز و ترویج آن در مدرسه می‌تواند الگویی مناسب برای دانش‌آموزان باشد. از سوی دیگر، مطالعات نشان می‌دهند که باورهای دینی و رشد اخلاقی تأثیر مستقیمی بر سلامت روانی و اجتماعی دانش‌آموزان دارند. مدبر و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان "پیش‌بینی سلامت روان دانش‌آموزان براساس باورهای دینی، خودکارآمدی تحصیلی و رشد اخلاقی" به این نتیجه رسیدند که بین باورهای دینی، خودکارآمدی تحصیلی و رشد اخلاقی با سلامت روان دانش‌آموزان رابطه‌ای مستقیم و معنادار وجود دارد. این نتایج تأکید دارند که تقویت باورهای دینی در دانش‌آموزان می‌تواند سلامت روان آن‌ها را ارتقاء دهد. همچنین، قنبری و همکاران (۱۳۹۶) در پژوهشی تحت عنوان "بررسی ارتباط بین دین‌داری و سلامت اجتماعی جوانان مناطق حاشیه‌ای شهر کرمانشاه" به این نتیجه رسیدند که بین دین‌داری و ابعاد مختلف آن (پیامدی، مناسکی، اعتقادی، تجربی و شناختی) با سلامت اجتماعی جوانان رابطه مثبت و معنادار وجود دارد. این پژوهش‌ها نشان می‌دهند که دین‌داری نه تنها بر بعد فردی بلکه بر ابعاد اجتماعی و روانی نیز تأثیرگذار است. در ارتباط با نقش خانواده و مدرسه در تقویت باورهای دینی دانش‌آموزان، خطیب زنجان و فرج‌الهی (۱۳۹۱) در پژوهشی تحت عنوان "عوامل مؤثر در اشاعه مفاهیم و باورهای دینی بین دانش‌آموزان" به این نتیجه رسیدند که ویژگی‌های والدین، امکانات فرهنگی خانواده، ویژگی‌های دبیران پرورشی، روش‌های تبلیغ دینی در جامعه و امکانات مدرسه از عوامل مؤثر در رشد باورهای دینی دانش‌آموزان هستند. این یافته‌ها بر اهمیت نقش خانواده و محیط مدرسه در شکل‌دهی به باورهای دینی تأکید دارند. در حوزه پژوهش‌های خارجی، بختیار و عابدین (Bachtiar & Abidin, 2015) در پژوهشی تحت عنوان "نقش معلمان آموزش دینی اسلامی در افزایش علاقه دانش‌آموزان به نماز" تأکید کردند که معلمان از طریق نظارت، مدیریت، آموزش و نوآوری می‌توانند علاقه دانش‌آموزان به نماز را افزایش دهند. آن‌ها همچنین به موانعی مانند عدم حضور فوری دانش‌آموزان در مسجد، محدودیت فضا برای برگزاری نماز جماعت، و تأثیرات بیرونی نظیر نقش والدین اشاره کردند. راهکارهای پیشنهادی برای رفع این موانع شامل توسعه ظرفیت نمازخانه، اطلاع‌رسانی به والدین و الگوسازی از طریق رفتار عادلانه و نیکو معلمان بود. پژوهش فبری و محمد (Febri & Muhammad, 2015) نیز تحت عنوان "نقش معلمان آموزش دینی اسلامی در افزایش علاقه دانش‌آموزان به درس دینی" نشان داد که معلمان با ایفای نقش‌های مربی، راهنما و الگو می‌توانند انگیزه دانش‌آموزان را برای یادگیری تقویت کنند. این پژوهش نشان داد که حتی با افزایش حجم مطالب درسی، اگر معلمان این نقش‌ها را به درستی ایفا کنند، انگیزه دانش‌آموزان برای یادگیری افزایش می‌یابد. همچنین، نیاز به بررسی ساعات آموزشی درس دینی در مقاطع ابتدایی و دبیرستان تأکید شد. میترا و همکاران (Koha & Majid., 2021) در پژوهشی تحت عنوان "نقش معلمان آموزش دینی اسلامی و تربیت بدنی در ترویج شخصیت مذهبی در دانش‌آموزان" به این نتیجه رسیدند که معلمان در تقویت شخصیت مذهبی دانش‌آموزان نقش مؤثری دارند. آن‌ها این نقش را از طریق روش‌هایی مانند تدریس مفاهیم دینی، برگزاری فعالیت‌های مذهبی، تشویق به انجام کارهای نیک و ایجاد محیطی معنوی در کلاس درس ایفا می‌کنند. همچنین، عواملی مانند انگیزه بالای دانش‌آموزان و معلمان، سلامت جسمانی دانش‌آموزان، علاقه به فعالیت‌های مذهبی و حمایت والدین در ترویج شخصیت مذهبی مؤثر بودند. این یافته‌ها به‌طور مشابه توسط اوکتاویا و رحمان (Oktavia & Rahman, 2021) در پژوهش خود تحت عنوان "نقش معلمان آموزش دین اسلامی در شکل‌دهی به شخصیت دانش‌آموزان" تأیید شد. آن‌ها به نقش معلمان در شکل‌دهی شخصیت مذهبی دانش‌آموزان و موانع موجود مانند عدم آگاهی والدین و محیط نامناسب اشاره کردند که ممکن است فرایند تربیت دینی را تحت تأثیر قرار دهد. در نهایت، پژوهش‌های آریف و همکاران (Arif, 2021) تحت عنوان "پرورش شخصیت نوع‌دوستی در دانش‌آموزان دبستان" نشان داد که مدارس می‌توانند با استفاده از روش‌های مختلف، به پرورش شخصیت نوع‌دوستی در دانش‌آموزان کمک کنند. برنامه‌های مختلفی مانند انفاق، توزیع افطاری، جمع‌آوری کمک برای آسیب‌دیدگان بلایای طبیعی، ارائه خدمات اجتماعی و توزیع گوشت قربانی می‌تواند به نهادینه‌سازی شخصیت نوع‌دوستی در دانش‌آموزان کمک کند. مطالعات انجام‌شده نشان می‌دهند که عوامل فردی، خانوادگی، اجتماعی و آموزشی به‌صورت هم‌افزا در

هدایت دانش‌آموزان به نماز نقش دارند. این پژوهش‌ها تأکید دارند که معلمان و مدیران با ایجاد محیط‌های معنوی در مدارس، توانایی تأثیرگذاری بر نگرش دانش‌آموزان به نماز را دارند و همکاری والدین نیز در این زمینه نقشی اساسی ایفا می‌کند. به‌طور کلی، نقش معلمان به‌عنوان الگوهای رفتاری، همراه با توجه به شرایط اجتماعی و فرهنگی، می‌تواند به تقویت تربیت دینی و رشد شخصیت مذهبی دانش‌آموزان کمک کند. در راستای دستیابی به این هدف چهار پرسش زیر طراحی شد:

- ۱- معلمان و مدیران مدارس متوسطه دوره اول و دوم در خصوص عوامل فردی مؤثر بر گرایش دانش‌آموزان به نماز چه تجاربی دارند؟
- ۲- معلمان و مدیران مدارس چه ادراکی از نقش عوامل خانوادگی و تأثیر آن بر هدایت دانش‌آموزان به سوی نماز دارند؟
- ۳- معلمان و مدیران مدارس چه تجاربی از تأثیر عوامل اجتماعی (فضای فرهنگی، رسانه‌ها و محیط اجتماعی) بر گرایش دانش‌آموزان به نماز دارند؟
- ۴- چه شباهت‌ها و تفاوت‌هایی در تجارب و ادراکات معلمان و مدیران مدارس متوسطه دوره اول و دوم در خصوص نقش عوامل آموزشی و تأثیر آن بر هدایت دانش‌آموزان به انجام نماز وجود دارد؟

روش

این مطالعه از نوع کیفی با رویکرد پدیدارشناسی توصیفی است که به بررسی تجربیات معلمان و مدیران مدارس متوسطه دوره اول و دوم در خصوص عوامل مؤثر بر هدایت دانش‌آموزان به انجام نماز پرداخته است. هدف اصلی پژوهش حاضر شناسایی و تحلیل عوامل مختلفی است که از نظر معلمان و مدیران مدارس در گرایش دانش‌آموزان به نماز مؤثر هستند. شرکت‌کنندگان در این تحقیق شامل ۲۰ نفر (۱۰ معلم و ۱۰ مدیر) از مدارس متوسطه شهر سمنان در سال تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۲ بودند که به‌طور هدفمند انتخاب شدند. این افراد بر اساس تجربیات عملی و آگاهی‌های مرتبط با موضوع پژوهش انتخاب گردیدند. داده‌ها از طریق مصاحبه‌های عمیق نیمه‌ساختاریافته جمع‌آوری شدند. در این مصاحبه‌ها، از شرکت‌کنندگان خواسته شد تا دیدگاه‌های خود را درباره عوامل فردی، خانوادگی، اجتماعی و آموزشی که بر گرایش دانش‌آموزان به نماز تأثیرگذار است، بیان کنند. مصاحبه‌ها در محیط‌های مدرسه و با توجه به شرایط راحت و غیررسمی برای هر شرکت‌کننده انجام شد و زمان مصاحبه‌ها بین ۴۵ تا ۶۰ دقیقه متغیر بود. تحلیل داده‌ها با استفاده از روش تحلیل مضمون قیاسی انجام شد. پس از انجام مصاحبه‌ها، داده‌ها با دقت نکته برداری شدند و از طریق کدگذاری مفهومی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. کدهای اولیه استخراج شده از داده‌ها به چهار مضمون اصلی طبقه‌بندی شدند: (۱) عوامل فردی (باورها، انگیزه‌ها و آگاهی دینی)، (۲) عوامل خانوادگی (الگوسازی والدین و جو مذهبی خانواده)، (۳) عوامل اجتماعی (فضای فرهنگی و رسانه‌ها)، (۴) عوامل آموزشی (برنامه‌های مذهبی و نقش معلمان). نتایج این تحلیل‌ها به‌طور دقیق به شناسایی الگوهای رفتاری و نگرش‌های معلمان و مدیران در خصوص عوامل مؤثر بر هدایت دانش‌آموزان به نماز کمک کرد.

یافته‌ها

این بخش به تحلیل یافته‌های به‌دست‌آمده از تجزیه و تحلیل داده‌ها پرداخته و به ترتیب به پاسخ به چهار سوال پژوهش می‌پردازد. داده‌ها از طریق مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با ۱۰ معلم و ۱۰ مدیر از مدارس متوسطه شهر سمنان جمع‌آوری شده است. پس از تحلیل داده‌ها، ۱۲۱ کد اولیه استخراج شد که در چهار مضمون اصلی طبقه‌بندی شدند: عوامل فردی، عوامل خانوادگی، عوامل اجتماعی، و عوامل آموزشی.

سوال اول: معلمان و مدیران مدارس متوسطه دوره اول و دوم در خصوص عوامل فردی مؤثر بر گرایش دانش‌آموزان به نماز چه تجاربی دارند؟

معلمان در مصاحبه‌های خود تأکید کردند که عوامل فردی مانند باورهای دینی، انگیزه‌های فردی و آگاهی دینی تأثیر مستقیم و معناداری بر گرایش دانش‌آموزان به نماز دارند. بیشتر معلمان معتقد بودند که دانش‌آموزانی که از باورهای دینی قوی و انگیزه‌های مثبت نسبت به عبادات برخوردار هستند، تمایل بیشتری به اقامه نماز دارند. از نظر معلمان، دانش‌آموزانی که آگاهی دینی بالایی دارند، درک بهتری از معنای نماز و اهمیت آن در زندگی دارند. علاوه بر این، معلمان معتقدند که خود آن‌ها به‌عنوان الگوهای عملی می‌توانند تأثیر زیادی در شکل‌دهی به این باورها و انگیزه‌ها داشته باشند.

جدول ۱: کدگذاری مضمون "عوامل فردی مؤثر بر نماز"

مضمون اصلی	توضیحات تخصصی
عوامل فردی	باورهای دینی محکم در میان دانش‌آموزان، موجب تمایل بالاتر به اقامه نماز می‌شود.
عوامل فردی	انگیزه‌های فردی در انجام نماز، همچون احساس مسئولیت و وظیفه، تمایل به نماز را تقویت می‌کند.
عوامل فردی	آگاهی و دانش دینی از اصول نماز و مفاهیم آن، نقش کلیدی در گرایش دانش‌آموزان دارد.

سوال دوم: معلمان و مدیران مدارس چه ادراکی از نقش عوامل خانوادگی و تأثیر آن بر هدایت دانش‌آموزان به سوی نماز دارند؟

عوامل خانوادگی، به‌ویژه الگوسازی والدین و جو مذهبی خانواده، نقش مهمی در هدایت دانش‌آموزان به نماز دارند. معلمان اشاره کردند که والدین باید به‌عنوان الگوهای عملی در انجام نماز برای فرزندان خود عمل کنند. خانواده‌ها به‌ویژه در سنین پایین‌تر، می‌توانند با ایجاد فضایی مذهبی، دانش‌آموزان را تشویق به انجام نماز کنند. معلمان بیان کردند که این نقش الگوسازی والدین در خانه می‌تواند در مدارس نیز تقویت شود. در این راستا، معلمان بر این نکته تأکید داشتند که حمایت‌های معنوی و دینی از طرف خانواده، به‌ویژه در محیط‌های دینی و مذهبی، می‌تواند موجب تقویت عزم و اراده دانش‌آموزان برای اقامه نماز گردد.

جدول ۲: کدگذاری مضمون "نقش عوامل خانوادگی در نماز"

کد اولیه	مضمون اصلی	توضیحات تخصصی
الگوسازی والدین	عوامل خانوادگی	والدین به‌عنوان الگوهای اصلی، در شکل‌دهی به نگرش دینی و تمایل به نماز دانش‌آموزان تأثیر بسزایی دارند.
جو مذهبی خانواده	عوامل خانوادگی	جو مذهبی در خانواده، که از ابتدا دانش‌آموزان را با مفاهیم دینی آشنا می‌کند، تأثیر زیادی بر رفتارهای دینی دانش‌آموزان دارد.

سوال سوم: معلمان و مدیران مدارس چه تجاربی از تأثیر عوامل اجتماعی (فضای فرهنگی، رسانه‌ها و محیط اجتماعی) بر گرایش دانش‌آموزان به نماز دارند؟

عوامل اجتماعی از جمله فضای فرهنگی مدرسه و تأثیر رسانه‌ها، به‌طور جدی بر گرایش دانش‌آموزان به نماز تأثیرگذار است. معلمان اظهار کردند که محیط مدرسه باید به‌گونه‌ای باشد که دانش‌آموزان احساس راحتی و انگیزه برای حضور در نماز جماعت داشته باشند. بسیاری از معلمان تأکید کردند که فضای فرهنگی و معنوی در مدرسه، از طریق برنامه‌های مذهبی و فعالیت‌های اجتماعی می‌تواند بر نگرش دانش‌آموزان نسبت به نماز تأثیر بگذارد. مورد دیگر که معلمان به آن اشاره کردند، تأثیر رسانه‌ها و فضای مجازی است که به‌ویژه در نسل جوان می‌تواند نگرش آنان به عبادات سنتی مانند نماز را تغییر دهد. برخی معلمان از تأثیر منفی برخی رسانه‌ها بر کاهش انگیزه دانش‌آموزان برای انجام نماز صحبت کردند.

جدول ۳: کدگذاری مضمون "تأثیر عوامل اجتماعی بر نماز"

کد اولیه	مضمون اصلی	توضیحات تخصصی
فضای فرهنگی مدرسه	عوامل اجتماعی	فضای معنوی و فرهنگی حاکم در مدارس، باعث تشویق دانش‌آموزان به نماز جماعت و تقویت رفتارهای دینی می‌شود.
تأثیر رسانه‌ها	عوامل اجتماعی	رسانه‌ها و فضای مجازی می‌توانند تأثیر قابل‌توجهی در کاهش یا افزایش تمایل به نماز در دانش‌آموزان داشته باشند.

سوال چهارم: چه شباهت‌ها و تفاوت‌هایی در تجارب و ادراکات معلمان و مدیران مدارس متوسطه دوره اول و دوم در خصوص نقش عوامل آموزشی و تأثیر آن بر هدایت دانش‌آموزان به انجام نماز وجود دارد؟

معلمان به‌طور خاص بر اهمیت برنامه‌های مذهبی مدارس و نقش تدریس مفاهیم دینی در هدایت دانش‌آموزان به انجام نماز تأکید کردند. معلمان اظهار کردند که استفاده از روش‌های آموزشی فعال و خلاقانه در تدریس مفاهیم دینی می‌تواند به‌طور مؤثری بر نگرش دانش‌آموزان نسبت به نماز تأثیر بگذارد. همچنین برگزاری برنامه‌های مذهبی مانند نماز جماعت، مسابقات دینی و کارگاه‌های آموزشی در مدارس می‌تواند به تقویت گرایش دانش‌آموزان به نماز کمک کند.

جدول ۴: کدگذاری مضمون "نقش عوامل آموزشی در نماز"

کد اولیه	مضمون اصلی	توضیحات تخصصی
برنامه‌های مذهبی مدرسه	عوامل آموزشی	برگزاری نماز جماعت و فعالیت‌های مذهبی در مدارس، به‌ویژه در محیط‌های اجتماعی، می‌تواند موجب تقویت نمازخوانی در دانش‌آموزان شود.

روش‌های تدریس مفاهیم دینی	عوامل آموزشی	استفاده از روش‌های تدریس فعال، کارگاهی و تعاملی در آموزش مفاهیم دینی موجب افزایش تعامل و انگیزه دانش‌آموزان در انجام نماز می‌شود.
---------------------------	--------------	---

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج این پژوهش نشان داد که هدایت دانش‌آموزان به انجام نماز در مدارس متوسطه، تحت تأثیر مجموعه‌ای از عوامل فردی، خانوادگی، اجتماعی و آموزشی قرار دارد. پژوهش حاضر با هدف بررسی این عوامل از دیدگاه معلمان و مدیران مدارس متوسطه دوره اول و دوم در شهر سنندج انجام شد و نشان داد که عواملی چون باورهای دینی، حمایت خانواده، فضای فرهنگی مدرسه و نقش معلمان به‌عنوان الگوهای رفتاری، به طور قابل‌توجهی بر گرایش دانش‌آموزان به نماز تأثیر می‌گذارند. در این بخش، این یافته‌ها با توجه به پیشینه پژوهش‌های مشابه و تحلیل‌های انجام‌شده، مورد بحث قرار می‌گیرند و پیامدهای آن‌ها برای بهبود تربیت دینی در مدارس بررسی می‌شود.

یکی از مهم‌ترین یافته‌های این تحقیق، تأکید معلمان و مدیران بر نقش عوامل فردی در گرایش دانش‌آموزان به نماز است. نتایج نشان می‌دهند که باورهای دینی و انگیزه‌های درونی دانش‌آموزان در میزان تمایل آن‌ها به اقامه نماز تأثیر فراوانی دارند. در این زمینه، معلمان اذعان داشتند که دانش‌آموزانی که از آگاهی دینی بیشتری برخوردارند و باورهای دینی‌شان به‌طور مستمر تقویت می‌شود، تمایل بیشتری به انجام نماز دارند. این یافته‌ها با تحقیق‌های قبلی در خصوص تأثیر آگاهی دینی بر رفتارهای مذهبی هم‌راستا است (کاردل و معصوم، ۱۳۹۹). به‌ویژه آن که معلمان و مدیران با تأکید بر اهمیت نماز به‌عنوان یک تکلیف دینی، سعی دارند که انگیزه‌های درونی دانش‌آموزان را تقویت کرده و آن‌ها را به انجام این عبادت بزرگ تشویق کنند.

یافته‌های این پژوهش تأکید می‌کنند که خانواده‌ها نقش بسیار پررنگی در هدایت دانش‌آموزان به نماز دارند. معلمان و مدیران بر این نکته تأکید کردند که هنگامی که والدین خود نماز را به‌طور منظم اقامه کرده و محیطی مذهبی در خانه فراهم می‌آورند، دانش‌آموزان نیز از این رفتارها تأثیر می‌پذیرند و به انجام نماز تشویق می‌شوند. این موضوع مطابق با تحقیقات گذشته‌ای است که نشان داده‌اند، الگوهای رفتاری والدین تأثیر مستقیمی بر نگرش‌ها و رفتارهای مذهبی فرزندان دارند (خطیب زنجانی و فرج‌الهی، ۱۳۹۱). همچنین، جو مذهبی خانواده‌ها، به‌ویژه در سنین نوجوانی، به‌عنوان یک عامل تعیین‌کننده در گرایش به نماز شناخته شده است. برای مثال، معلمان اظهار داشتند که خانواده‌هایی که در آن‌ها دینداری به‌طور جدی و مستمر ترویج می‌شود، دانش‌آموزان بیشتری به نماز علاقه‌مند می‌شوند.

فضای فرهنگی مدرسه و تأثیر رسانه‌ها از دیگر عواملی بودند که در این تحقیق شناسایی شدند و بر گرایش دانش‌آموزان به نماز تأثیرگذار بودند. معلمان و مدیران بر ایجاد محیط‌های معنوی در مدارس تأکید داشتند و معتقد بودند که مدارس باید فضایی مناسب برای اقامه نماز و آموزش ارزش‌های دینی فراهم کنند. در این زمینه، برگزاری نماز جماعت، کلاس‌های دینی و مسابقات مذهبی در مدارس، نقش مهمی در ایجاد نگرش مثبت نسبت به نماز دارند. یافته‌های این تحقیق به وضوح تأکید می‌کنند که مدرسه می‌تواند به‌عنوان یک فضای اجتماعی و آموزشی، نقشی اساسی در ترویج نماز ایفا کند (Kistoro et al., 2023). معلمان اظهار داشتند که دانش‌آموزانی که در مدارس با فضای معنوی و مذهبی روبرو می‌شوند، نسبت به اقامه نماز علاقه بیشتری نشان می‌دهند.

علاوه بر فضای مدرسه، رسانه‌ها و به‌ویژه شبکه‌های اجتماعی، تأثیر زیادی بر نگرش دانش‌آموزان نسبت به نماز دارند. معلمان اذعان داشتند که برخی از رسانه‌ها می‌توانند دیدگاه‌های منفی نسبت به عبادات اسلامی ایجاد کنند و این می‌تواند بر تمایل دانش‌آموزان به انجام نماز تأثیر منفی بگذارد. در این راستا، پیشنهاد می‌شود که مدارس با همکاری رسانه‌ها و استفاده از ظرفیت‌های فضای دیجیتال، برنامه‌های دینی و مذهبی خود را به شیوه‌ای جذاب و مؤثر ارائه دهند.

نقش معلمان در هدایت دانش‌آموزان به نماز از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. معلمان با استفاده از روش‌های تدریس خلاقانه، آگاهی دینی را در دانش‌آموزان افزایش داده و از آن‌ها به‌عنوان الگوهای عملی برای انجام نماز یاد می‌کنند. در این تحقیق، معلمان اذعان داشتند که خود آن‌ها باید به‌عنوان الگویی برای دانش‌آموزان در اقامه نماز عمل کنند. این یافته‌ها با تحقیقات قبلی که تأکید بر نقش معلمان در تقویت رفتارهای مذهبی دانش‌آموزان داشته‌اند، هم‌راستا است. (Masdul et al., 2024)

همچنین، برگزاری برنامه‌های مذهبی مانند نماز جماعت، جشن‌های دینی، کلاس‌های آموزش قرآن و تشویق‌های گروهی در مدارس می‌تواند به‌طور مؤثری در افزایش گرایش دانش‌آموزان به نماز مؤثر باشد. معلمان در این پژوهش تأکید داشتند که برنامه‌های مذهبی باید در مدارس به‌طور منظم و با مشارکت فعال دانش‌آموزان اجرا شوند. علاوه بر این، معلمان باید در هنگام تدریس، روش‌های نوین آموزشی را برای تقویت ارتباط دانش‌آموزان با عبادات اسلامی به‌کار ببرند.

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

با توجه به یافته‌های این پژوهش، می‌توان نتیجه گرفت که عوامل فردی، خانوادگی، اجتماعی و آموزشی به‌طور هم‌افزا بر گرایش دانش‌آموزان به نماز تأثیر دارند. معلمان و مدیران مدارس نقش بسیار مهمی در هدایت دانش‌آموزان به نماز دارند و باید از روش‌های آموزشی متنوع و مناسب استفاده کنند. به‌طور خاص، تقویت باورهای دینی دانش‌آموزان از طریق آموزش‌های مدرسه‌ای و حمایت خانواده‌ها، می‌تواند به‌طور چشمگیری در افزایش گرایش به نماز مؤثر باشد. همچنین، نقش رسانه‌ها و فضای دیجیتال باید در فرآیند تبلیغ نماز و ترویج دین به‌طور مؤثر مدیریت شود. بر اساس این یافته‌ها، پیشنهاد می‌شود که مدارس به‌ویژه در مقاطع متوسطه، باید محیط‌های مذهبی و معنوی را در خود گسترش دهند و برنامه‌های آموزشی دینی را به‌صورت منظم و با رویکردهای فعال برگزار کنند. همچنین، برای تقویت نگرش مثبت نسبت به نماز در دانش‌آموزان، همکاری مستمر با والدین و رسانه‌ها ضروری است. این پژوهش می‌تواند راهنمایی برای سیاست‌گذاران و دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت در راستای تقویت فرهنگ نماز در مدارس باشد.

منابع

۱. حسین پور، نسترن. (۱۴۰۲). شیوه های موثر تربیتی معلمان در دعوت دانش آموزان به نماز با تکیه بر قرآن و سیره معصومین. اولین کنفرانس بین المللی روانشناسی، علوم اجتماعی، علوم تربیتی و فلسفه، بابل.
۲. خطیب زنجانی، نازیلا، و فرج الهی، مهران. (۱۳۹۱). عوامل مؤثر در اشاعه مفاهیم و باورهای دینی بین دانش آموزان (دوره راهنمایی و متوسطه منطقه ای ۲ تهران). روانشناسی تربیتی، (۸)، ۲۵، ۱۵-۲.
۳. قنبری، نوذر؛ نوربخش، یونس و حیدرخانی، هابیل. (۱۳۹۶). بررسی ارتباط بین دین داری و سلامت اجتماعی جوانان مناطق حاشیه ای شهر کرمانشاه. فصلنامه برنامه ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، (۸)، ۳۰.
۴. کاردل، آتنا و معصوم، حوریه سادات. (۱۳۹۹). بررسی نقش مدیران و معلمان در دعوت دانش آموزان به نماز. مطالعات و تحقیقات در علوم رفتاری، (۴)، ۲.
۵. مدبر، سیف الله؛ صدری دمیرچی، اسماعیل و محمدی، نسیم. (۱۳۹۷). پیش بینی سلامت روان دانش آموزان براساس باورهای دینی، خودکارآمدی تحصیلی و رشد اخلاقی. مجله روان شناسی تحولی: اندیشه و رفتار، (۴)، ۷، ۱۵۷-۱۴۳.
6. Bachtiar, H., & Abidin, Z. (2023). The Role of PAI Teachers In Increasing Prayer Interest In SMPN 1 Baturetno Wonogiri Students In 2023/2024 (The Role of PAI Teachers Increases Interest In Prayer In Junior High School Students). Jurnal Indonesia Sosial Teknologi, 4, 1638-1645. <https://doi.org/10.59141/jist.v4i10.762>
7. Upenieks, L. (2023). Unpacking the relationship between prayer and anxiety: A consideration of prayer types and expectations in the United States. Journal of Religion and Health, 62, 1810-1831. <https://doi.org/10.1007/s10943-022-01708-0>
8. Ene, I., & Barna, I. (2015). Religious education and teachers' role in students' formation towards social integration. Procedia - Social and Behavioral Sciences, 180, 30-35. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.04.208>
9. King, P., Carr, A., & Boitor, C. (2011). Religion, spirituality, positive youth development, and thriving. Advances in Child Development and Behavior, 41, 95-161. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-386492-5.00007-5>
10. King, P., Carr, A., & Boitor, C. (2011). Religion, spirituality, positive youth development, and thriving. Advances in Child Development and Behavior, 41, 95-161. DOI: <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-386492-5.00007-5>
11. Kistoro, H., Latipah, E., & Burhan, N. (2023). Probing experiential learning approach in Islamic religious education. Jurnal Pendidikan Islam, 9(2), 157-168. <https://doi.org/10.15575/jpi.v9i2.24374>
12. Kistoro, H., Latipah, E., & Burhan, N. (2023). Probing experiential learning approach in Islamic religious education. Jurnal Pendidikan Islam, 9(2), 157-168. <https://doi.org/10.15575/jpi.v9i2.24374>
13. Ene, I., & Barna, I. (2015). Religious education and teachers' role in students' formation towards social integration. Procedia - Social and Behavioral Sciences, 180, 30-35. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.04.208>
14. Kohar, M., & Majid, A. (2023). The role of Islamic religious education teachers in spreading the ideology of Islamic moderation. Journal of Social Research, 2(12), 5012-5021. <https://doi.org/10.55324/josr.v2i12.1604>
15. Masdul, M. R., Firmansyah, E., Kuliawati, K., & Wekke, I. S. (2024). Transformation of Islamic religious education through the use of e-learning and interactive technology. ScienceOpen Preprints. [https://DOI: 10.14293/PR2199.000627.v1](https://DOI:10.14293/PR2199.000627.v1)
16. Masdul, M. R., Firmansyah, E., Kuliawati, K., & Wekke, I. S. (2024). Transformation of Islamic religious education through the use of e-learning and interactive

- technology. ScienceOpen Preprints. <https://doi.org/10.14293/PR2199.000627.v1>
17. Oktavia, A., & Rahman, R. (2021). Peran guru pendidikan agama Islam dalam membentuk karakter peserta didik di SMP Negeri 7 Payakumbuh. *An-Nuha*, 1(3), 220–233. <https://doi.org/10.24036/annuha.v1i3.75>
18. Upenieks, L. (2022). Unpacking the relationship between prayer and anxiety: A consideration of prayer types and expectations in the United States. *Journal of Religion and Health*, 62(5), 1810-1831. <https://doi.org/10.1007/s10943-022-01708-0>

Investigating the views of teachers and administrators on the factors affecting guiding students to pray in first and second year secondary schools

Simin Hosseini

Master's student in curriculum planning, Islamic Azad University, Sanandaj Branch, Sanandaj, Iran

Abstract

Prayer, as one of the most significant religious duties, plays a pivotal role in the life and religious education of students. Religious laws and guidelines serve as practical guides for directing individuals toward perfection. One of the key precursors in religious education, especially in fostering a devotion to prayer, is understanding the factors influencing the guidance of students toward prayer. Identifying these factors is crucial for enhancing the effectiveness of religious education. The aim of this study is to investigate the factors influencing the guidance of students in performing prayer, from the perspectives of teachers and school principals in secondary schools in Sanandaj, Iran. This qualitative study used a descriptive phenomenological approach. Participants included 20 individuals (10 teachers and 10 principals) from secondary schools in Sanandaj during the 2023-2024 academic year. The participants were selected using purposive sampling. Semi-structured in-depth interviews were conducted with the participants, and the data were analyzed using the deductive thematic analysis method. The data analysis led to the extraction of 121 initial codes, which were categorized into four main themes: individual factors (beliefs, motivations, and religious awareness), family factors (parental modeling and the religious atmosphere in the family), social factors (cultural environment and media), and educational factors (religious programs and the role of teachers). Students who received adequate family and educational support exhibited a greater inclination toward performing prayer. This was associated with better performance in religious education. It is essential for the design of religious education programs to consider the multiple factors influencing the environment in which students grow and develop.

Keywords: Prayer, teacher, principal, student, high school.
